

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.2.965

UDK 159.9.072:159.922.8
159.923-053.6

Primljeno: 25. 04. 2025.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Đenita Tuce

PERCIPIRANO RODITELJSKO PRIHVAĆANJE- -ODBACIVANJE I SAMOPOŠTOVANJE KOD ADOLESCENATA: MEDIJATORSKA ULOGA KVALITETE PRIVRŽENOSTI VRŠNJACIMA

Cilj istraživanja je ispitati potencijalnu medijatorsku ulogu kvalitete privrženosti vršnjacima u odnosu između percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja i samopoštovanja kod mlađih, srednjih i starijih adolescenata, uz statističku kontrolu spola adolescenta. U istraživanju je učestvovalo 305 osnovnoškolaca, 324 srednjoškolca te 281 student. Primijenjeni su sljedeći mjerni instrumenti: Upitnik općih podataka, Upitnik roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja, Upitnik privrženosti vršnjacima – revidirana verzija i Rosenbergova skala samopoštovanja. Rezultati provedenih medijacijskih analiza pokazuju da kvaliteta privrženosti vršnjacima ima ulogu medijatora u odnosu između percipiranog majčinog prihvaćanja-odbacivanja i samopoštovanja kod mlađih i starijih adolescenata, odnosno da navedena prediktorska varijabla, osim direktno, svoj efekat na samopoštovanje ostvaruje i indirektno, preko pretpostavljenog medijatora. Kod srednjih adolescenata, međutim, značajnim se pokazao samo direktni efekat navedene prediktorske varijable na kriterij. Kada je u pitanju varijabla percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje, kvaliteta privrženosti vršnjacima se pokazala kao značajan medijator u sve tri grupe adolescenata. Pri tome je utvrđeno da kod mlađih i srednjih adolescenata, percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje svoj efekat na samopoštovanje ostvaruje isključivo indirektno, preko navedenog medijatora, a kod starijih adolescenata i direktno i indirektno. Dobijeni rezultati sugeriraju da je pri istraživanju potencijalne medijatorske uloge kvalitete vršnjačkih interakcija u odnosu između kvalitete odnosa s roditeljima i samopoštovanja kod adolescenata važno odvojeno ispitati odnose s majkom i s ocem, ali i uzeti u obzir razvojne specifičnosti različitih razdoblja adolescencije.

Ključne riječi: adolescencija; samopoštovanje; roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje; kvaliteta privrženosti vršnjacima

1. UVOD

U psihologiji je općeprihvaćen stav da se samopoštovanje razvija tokom života, te da su za njegov razvoj, osim kognitivnih i afektivnih procesa, važne i interakcije sa značajnim drugima, u prvom redu s roditeljima i vršnjacima (Hearthon i Wyland 2003; Lacković-Grgin 1994). Stajalište o važnosti uloge roditelja za razvoj samopoštovanja kod djece i mladih podržano je kroz različite teorijske pristupe u razvojnoj, ali i drugim područjima psihologije, u kojima se dosljedno naglašava važnost brige, emocionalne topline i pokazivanja interesa za dijete i njegove potrebe, kao ključnih preduslova za razvoj pozitivne slike o sebi. Tako naprimjer, Rohner (1984) u svojoj teoriji roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja ističe da je potreba za prihvaćanjem od strane roditelja/skrbnika univerzalna i temeljna psihološka potreba. Kada djeca percipiraju da su voljena, prihvaćena i emocionalno podržana od strane roditelja/skrbnika veća je vjerovatnoća da će razviti pozitivnu sliku o sebi, emocionalnu stabilnost i osjećaj sigurnosti. Suprotno tome, iskustvo roditeljskog odbacivanja, bilo da se radi o zanemarivanju, neprijateljstvu ili emocionalnoj hladnoći, može ostaviti dugotrajne negativne posljedice na djetetov psihološki razvoj, uključujući nisko samopoštovanje, anksioznost, depresivnost i probleme u ponašanju (Rohner i sar. 2008). Važnost emocionalne dostupnosti roditelja naglašava se i u teoriji privrženosti (Bowlby 1969; Ainsworth 1973). Prema ovoj teoriji, kvalitetan odnos s primarnim skrbnikom u ranim godinama života čini osnovu za razvoj tzv. sigurne baze, iz koje dijete istražuje svijet oko sebe, stiče povjerenje u druge i razvija osjećaj lične vrijednosti. Ako roditelj dosljedno reaguje na potrebe djeteta, pokazuje osjetljivost i toplinu te pruža djetetu sigurnost, dijete usvaja uvjerenje da je vrijedno ljubavi i pažnje te formira pozitivnu sliku o sebi (Bowlby 1969; Ainsworth 1973). Slična teorijska razmatranja nudi i Harterova (1999), koja naglašava da djeca već u najranijoj dobi internaliziraju poruke koje dobijaju od roditelja i drugih značajnih odraslih. Ako su te poruke pozitivne, dosljedne i podržavajuće, te ako je roditeljski odnos obilježen brigom, interesom i emocionalnom toplinom, dijete gradi stabilan identitet i razvija pozitivnu sliku o sebi (Harter 1999). Potporu navedenim teorijskim razmatranjima daju i brojna empirijska istraživanja, u kojima se dosljedno potvrđuje da topli i podržavajući odnosi s roditeljima imaju značajnu ulogu u objašnjenju

samopoštovanja kako kod djece, tako i kod adolescenata (Ansari i Qureshi 2013; Bean i sar. 2003; Burić i sar. 2008; Gorbett i Kruczek 2008; Harris i sar. 2015; Klarin i sar. 2012; Laible i sar. 2004; Peterson 2005; Raboteg-Šarić i Šakić 2014; Tuće i Fako 2012; Tuće i sar. 2019; Wilkinson 2004).

Pored roditelja značajnu ulogu u razvoju samopoštovanja kod djece i mladih imaju i vršnjaci, čiji se utjecaj posebno intenzivira tokom adolescencije. Naime, u tom razdoblju života, mladi sve više vremena provode u interakcijama s vršnjacima, a upravo te interakcije postaju ključan kontekst za razvoj socijalnih vještina, emocionalne zrelosti i osobnog identiteta (Steinberg i Silk 2002). Također, vršnjačke grupe nude prostor u kojem adolescenti mogu ispitivati različite uloge, primati povratne informacije i graditi sliku o sebi na temelju društvene razmjene i evaluacije (Lacković-Grgin 2006; Parker i sar. 2006; Hartup 1992, 2009). Upravo mišljenja, komentari i ponašanja vršnjaka snažno doprinose oblikovanju samopoštovanja, jer mladi u velikoj mjeri vrednuju sebe kroz prizmu prihvaćenosti i statusa unutar svoje vršnjačke grupe. Kako ističe Lacković-Grgin (2006), vršnjaci doprinose razvoju samopoštovanja tako što pružaju potvrdu identiteta i odražavaju vrijednosni pogled na self, čime jačaju adolescentov osjećaj vlastite vrijednosti. Pri tome, kako navodi Sullivan (1953, prema Bagwell i sar. 1998), pozitivna iskustva s vršnjacima potiču razvoj samopoštovanja i stabilnog osjećaja identiteta, dok socijalna isključenost ili konflikti mogu imati suprotan učinak. Ova razmatranja podupiru i brojna empirijska istraživanja, u kojima se kvaliteta odnosa s vršnjacima dosljedno izdvaja kao značajan prediktor samopoštovanja kako kod djece, tako i kod adolescenata (Armsden i Greenberg 1987; Klarin i sar. 2012; Laible i sar. 2004; Mota i Matos 2013; Raboteg-Šarić i Šakić 2014; Sánchez-Queija i sar. 2017; Tuće i sar. 2019; Wilkinson 2004).

Polazeći od činjenice da i roditelji i vršnjaci značajno doprinose razvoju samopoštovanja kod djece i mladih, u ovom radu fokus je stavljen na detaljnije ispitivanje njihovog međuodnosa u kontekstu predikcije samopoštovanja kod adolescenata različite dobi. Konkretno, rad je koncipiran s ciljem da se ispita da li kvaliteta interakcija s vršnjacima posreduje odnos između kvalitete interakcija s roditeljima i samopoštovanja tokom različitih razdoblja adolescencije.

U najširem smislu, adolescencija predstavlja period tranzicije između djetinjstva i odrasle dobi, koji se u razvojnoj psihologiji obično dijeli na tri faze: ranu (11. do 14. godina), srednju (15. do 18. godina) i kasnu adolescenciju (od 19 godina) (Berk 2008; Brković 2011; Santrock 2007). Kao osnovni pokazatelj za određivanje početka adolescencije najčešće se uzima *biološka zrelost*, koja obuhvata promjene u fizičkom izgledu i tjelesnom razvoju, uključujući pojačano lučenje spolnih hormona, pojavu

menstruacije kod djevojčica, pojavu sekundarnih spolnih karakteristika, razvoj skeleta, te nagli porast visine i težine, a što obično započinje oko 11. i 12. godine. Za određivanje kraja adolescencije, s druge strane, kao osnovni pokazatelj se koristi *socijalna zrelost*, koja podrazumijeva promjenu dotadašnje uloge u društvu i ispunjavanje očekivanja koje društvo ima od ljudi određenog uzrasta (Kimmel i Weiner 1995). U tom kontekstu, završetak adolescencije se obično dovodi u vezu s ispunjavanjem socio-kulturnih normi i očekivanja, poput završetka školovanja, zaposlenja, sklapanja braka i osnivanja samostalnog kućanstva, što se uglavnom postiže do 25. godine života. U skladu s tim, kako navodi Lacković-Grgin (2006), ova dob se i uzima kao gornja granica, odnosno završetak adolescencije.

Pri razmatranju odnosa između obiteljskih i vršnjačkih varijabli, u dosadašnjim istraživanjima se kao dominantan konceptualni okvir uglavnom koristio *model obiteljskog djelovanja*, u kojem se polazi od pretpostavke da smjer djelovanja ide od obitelji ka vršnjacima. Specifično, model počiva na pretpostavci da iskustva unutar obitelji imaju ključnu ulogu u oblikovanju socijalnih vještina i ponašanja koje dijete potom koristi u interakcijama s vršnjacima (Ladd 1992). Za konceptualizaciju ovog modela poslužile su dvije teorije: Bowlbyeva teorija privrženosti i Bandurina teorija socijalnog učenja. Prema Bowlbyju, obrasci odnosa koje dijete razvija unutar obitelji predstavljaju osnovu za kasnije odnose u širem socijalnom okruženju. Slično tome, Bandura naglašava da su roditelji primarni modeli od kojih dijete uči različite oblike socijalnog ponašanja (Cui i sar. 2002). Ova teorijska razmatranja podupiru i brojni empirijski nalazi, koji dosljedno potvrđuju da topli i podržavajući odnosi s roditeljima pogoduju uspostavljanju i održavanju kvalitetnih vršnjačkih veza. Takvi nalazi dolaze kako iz studija provedenih među djecom, tako i iz studija koje se odnose na adolescentsku populaciju (Benson i sar. 2006; Deković i Janssens 1992; Clark i Ladd 2000; Cui i sar. 2002; Klarin 2002; Meeus i sar. 2002; Schneider i sar. 2001; Zimmermann 2004). U skladu s navedenim, model obiteljskog djelovanja poslužio je i u ovom istraživanju kao teorijsko uporište za koncipiranje medijacijskog modela.

U ovom istraživanju samopoštovanje je operacionalizirano kao globalna vrijednosna orijentacija prema sebi. Kada su u pitanju odnosi s roditeljima, fokus je stavljen na kvalitetu dijadnih interakcija s majkom i ocem, koje su operacionalizirane kroz percipirano majčino i očevo prihvaćanje-odbacivanje, te na kvalitetu grupnih vršnjačkih interakcija, koje su operacionalizirane kroz kvalitetu privrženosti vršnjacima. Operacionalizacija ispitivanih konstrukata zasnovana je na integraciji dosadašnjih teorijskih spoznaja i empirijskih potvrda iz ovog područja psihologije.

U skladu s navedenim, cilj istraživanja je ispitati potencijalnu medijatorsku ulogu kvalitete privrženosti vršnjacima u odnosu između percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja i samopoštovanja kod mlađih, srednjih i starijih adolescenata, uz statističku kontrolu spola adolescenta. Na temelju dosadašnjih teorijskih spoznaja i empirijskih nalaza, očekuje se da navedena vršnjačka varijabla ima ulogu medijatora u odnosu između navedenih prediktorskih varijabli i kriterija u sve tri grupe adolescenata, odnosno, da percipirano majčino i očevo prihvaćanje-odbacivanje svoj efekat na samopoštovanje ostvaruje barem djelimično preko pretpostavljene medijatorske varijable. Kada je u pitanju smjer povezanosti, očekuje se da će percepcija većeg odbacivanja od strane oba roditelja biti prediktivna za lošiju kvalitetu privrženosti vršnjacima, što će se posljedično reflektirati i na niže samopoštovanje kod adolescenata.

2. METODA

2.1. Ispitanici

U istraživanju je učestvovalo ukupno 910 ispitanika i to: 305 osnovnoškolaca ($M = 125$; $\bar{Z} = 180$), 324 srednjoškolca ($M = 129$; $\bar{Z} = 195$) te 281 student ($M=122$; $\bar{Z}=159$). Dob ispitanika u grupi mlađih adolescenata kreće se u rasponu od 12 do 14 godina, pri čemu je 91% ispitanika u dobi između 12 i 13 godina. U grupi srednjih adolescenata, starosni raspon se kreće od 15 do 18 godina, pri čemu je 96% ispitanika u dobi između 16 i 17 godina, dok se kod starijih adolescenata starost kreće u rasponu od 19 do 24 godine, pri čemu je 82% ispitanika u dobi između 19 i 21 godine. Prosječna dob ispitanika u grupi mlađih adolescenata iznosi $M = 12.57$ ($SD = 0.63$), u grupi srednjih $M = 16.49$ ($SD = 0.57$), a u grupi starijih adolescenata $M = 20.51$ ($SD = 1.16$).

2.2. Mjerni instrumenti

Upitnik općih podataka ciljano je konstruisan za potrebe ovog istraživanja, a sastoji se od nekoliko pitanja, kojima su prikupljeni podaci o spolu, dobi, školi/fakultetu, te razredu/godini studija. Uz ove podatke od ispitanika se tražilo da navedu i s kim žive, dob i stručnu spremu roditelja, koliko imaju braće/sestara, te svoj redoslijed rođenja.

Upitnik roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja (eng. *Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARQ*, Rohner, 1984) korišten je u svrhu mjerenja kvalitete

dijadnih interakcija s majkom i ocem, a sastoji se od 24 čestice kojima se ispituju četiri dimenzije roditeljskog ponašanja: *roditeljska toplina* (primjer čestice: *Moja majka/moj otac govori lijepe stvari o meni.*), *roditeljska agresivnost* (primjer čestice: *Moja majka/moj otac me strogo kažnjava kada je ljut/a.*), *roditeljsko zanemarivanje* (primjer čestice: *Moja majka/moj otac ne obraća pažnju na mene.*) i *roditeljsko nediferencirano odbacivanje* (primjer čestice: *Moja majka/moj otac me doživljava kao veliku smetnju.*). Zadatak ispitanika je da na skali Likertovog tipa od 1 (gotovo nikada) do 4 (gotovo uvijek) procijeni ponašanje svoje majke i svog oca prema njemu. Ukupan rezultat predstavlja zbir rezultata na sve četiri dimenzije, podijeljen sa brojem dimenzija (uz prethodnu inverziju rezultata na dimenziji toplina). Viši ukupni rezultat ukazuje na veće percipirano majčino/očevo odbacivanje. U dosadašnjim istraživanjima, upitnik je pokazao zadovoljavajuću unutrašnju konzistentnost, koja se kreće u rasponu od .83 do .95 (Rohner i Khaleque 2002). Unutrašnja konzistentnost upitnika dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .90$ (forma upitnika za majku) i $\alpha = .92$ (forma upitnika za oca).

Upitnik privrženosti vršnjacima – revidirana verzija (eng. *Inventory of Peer Attachment – Revised, IPA-R*, Armsden i Greenberg 1987) korišten je u svrhu mjerenja kvalitete odnosa s vršnjacima, a sastoji se od 25 čestica, kojima se ispituju tri dimenzije privrženosti vršnjacima: *kvaliteta komunikacije s bliskim prijateljima* (primjer čestice: *Kada raspravljamo o nečemu, mojim prijateljima je stalo do mog mišljenja.*), *stepen međusobnog povjerenja* (primjer čestice: *Moji prijatelji me razumiju.*) i *osjećaj otuđenosti od drugih* (primjer čestice: *Kada sam sa mojim prijateljima, osjećam se usamljeno ili izolovano.*). Procjena se vrši na skali Likertovog tipa od 1 (gotovo nikada) do 5 (gotovo uvijek). Prema autorima, moguće je računati ukupne skorove na pojedinim dimenzijama, ali i ukupan skor na cijelom upitniku, kao opću mjeru kvalitete privrženosti vršnjacima (Armsden i Greenberg 1987). Ukupan opći rezultat formira se kao zbir rezultata na pripadajućim dimenzijama, podijeljen brojem dimenzija. Viši ukupni rezultat ukazuje na veći stepen privrženosti vršnjacima. Prema nalazima autora, koeficijent unutrašnje konzistentnosti upitnika je zadovoljavajući i iznosi .92 (ibid.). Dobijeni koeficijent unutrašnje konzistentnosti u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .91$.

Rosenbergova skala samopoštovanja (eng. *Rosenberg Self-Esteem Scale, RSES*, Rosenberg 1965) korištena je za mjerenje općeg samopoštovanja, a sastoji se od deset čestica (primjer čestice: *Mislim da vrijedim barem koliko i drugi ljudi.*). Procjena se vrši na skali Likertovog tipa od 1 (uopće se ne slažem) do 4 (u potpunosti se slažem). Ukupan rezultat formira se kao zbir rezultata na pripadajućim česticama, podijeljen

brojem čestica, pri čemu viši rezultat ukazuje više opće samopoštovanje. Koeficijent unutrašnje konzistentnosti skale u mnogim istraživanjima je zadovoljavajući i kreće se u rasponu od .74 do .90 (Lacković-Grgin 1994; Martin-Albo i sar. 2007; Schmitt i Allik 2005; Tomas i Oliver 1999). Unutrašnja konzistentnost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .82$.

2.3. Postupak

Istraživanje je provedeno na učenicima sedmih i osmih razreda šest osnovnih škola, učenicima drugih i trećih razreda pet srednjih škola, te studentima druge i treće godine studija sa pet visokoškolskih ustanova na području Kantona Sarajevo. Podaci su prikupljeni u vrijeme redovnog odvijanja nastave u grupama do 25 učenika, odnosno do 45 studenata. Svi učesnici su popunjavali upitnike na isti način (papir-olovka). Tokom prikupljanja podataka zadovoljeni su etički principi i standardi koji se odnose na psihologijska istraživanja. Učestvovanje u istraživanju je definisano na dobrovoljnoj osnovi, podaci su prikupljeni anonimno, a za maloljetne ispitanike je prethodno dobivena pismena saglasnost roditelja/staratelja. Popunjavanje upitnika trajalo je u prosjeku oko 30 minuta.

3. REZULTATI

Prije provođenja statističkih analiza ispitani su osnovni deskriptivni statistički parametri korištenih mjera, a dobiveni rezultati prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1. Deskriptivne statističke vrijednosti varijabli korištenih u istraživanju

Varijable	Raspon	M	SD	Indeks simetričnosti	Indeks spljoštenosti	K-S z^a
1. Samopoštovanje	1.90 - 4.00	3.28	.48	-.81	.84	2.74**
2. Majčino prihvaćanje-odbacivanje	1.00 - 3.29	1.33	.37	2.38	7.66	5.55**
3. Očevo prihvaćanje-odbacivanje	1.00 - 3.33	1.37	.42	2.05	5.14	5.69**
4. Kvaliteta privrženosti vršnjacima	2.36 - 5.00	4.13	.51	-.71	.16	2.61**

*Napomena: N = 910; ^aKolmogorov-Smirnov test; ** $p < .01$*

Kao što se može vidjeti iz tabelarnog prikaza, distribucije rezultata na svim varijablama značajno odstupaju i od kriterija normalnosti i od kriterija simetričnosti, a što je potvrđeno i analizom grafičkih prikaza QQ-plot (eng. *normal probability*

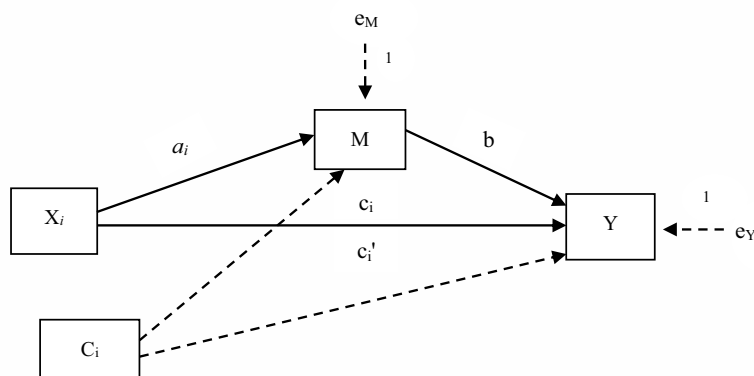
plot). Shodno tome, dobijene vrijednosti na svim varijablama su podvrgnute transformaciji. Prema preporukama u literaturi (Field 2009; Tabachnick i Fidell 2013), rezultati na varijablama samopoštovanje i kvaliteta privrženosti vršnjacima transformirani su postupkom refleksije i logaritmom, dok su rezultati na varijablama percipirano majčino i očevo prihvaćanje-odbacivanje transformirani postupkom inverzije. U svrhu jednostavnije interpretacije sve transformirane varijable su nakon postupka transformacije ponovo reflektirane (Field 2009). Nakon provedenih transformacija vizuelnom inspekcijom oblika distribucije varijabli uočene su zadovoljavajuće distribucije rezultata na svim transformiranim varijablama, te su tako uvedene u daljne analize. Interkorelacije između prediktorskih varijabli i medijatora, kao i njihove korelacije sa kriterijem za svaku grupu adolescenata prikazane su u Prilogu 1.

S ciljem ispitivanja potencijalne medijatorske uloge kvalitete privrženosti vršnjacima u odnosu između percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja i samopoštovanja kod mlađih, srednjih i starijih adolescenata, provedene su medijacijske analize u statističkom paketu PROCESS, prema proceduri koju opisuju Preacher i Hayes (2008), a koja se zasniva na OLS (eng. *ordinary least squares*) regresijskoj metodi. Glavna prednost ove analize u odnosu na tradicionalne metode ispitivanja medijacijskog efekta jeste mogućnost kvantifikacije indirektnog efekta prediktorske varijable na kriterijsku preko pretpostavljenog medijatora, kao i procjena značajnosti indirektnog efekta preko intervala pouzdanosti zasnovanih na bootstrap metodi. Osim navedenog, ova analitička strategija omogućava i koncipiranje medijacijskog modela sa više prediktorskih varijabli, pri čemu se jedna od varijabli koje su od interesa u model uvodi kao prediktor, a ostale prediktorske varijable kao kovarijati. Ova procedura ponavlja se onoliko puta koliko ima prediktorskih varijabli, pri čemu se svaki put u prvi plan stavlja jedna prediktorska varijabla, a preostale tretiraju kao kovarijati. U svakom ponovljenom postupku matematički se dobiju iste vrijednosti regresijskih koeficijenata na direktnim i totalnim putanjama, kao da su sve prediktorske varijable ispitivane istovremeno. Značajnost indirektnog efekta (*ab*) procjenjuje se preko 95% intervala pouzdanosti zasnovanih na bootstrap metodi, pri čemu se značajnim indirektnim efektom smatra onaj čiji interval pouzdanost ne sadrži nulu (najniža i najviša vrijednost indirektnog efekta u 95% slučajnog uzorkovanja su istog predznaka) (Hayes 2013).

U skladu s postavljenim ciljem istraživanja koncipiran je medijacijski model sa jednim medijatorom i dva kovarijata. Varijable percipirano majčino i očevo prihvaćanje-odbacivanje uvedene su u model kao prediktorske varijable, kvaliteta

privrženosti vršnjacima kao medijator, a samopoštovanje kao kriterijska varijabla. Prema preporukama u literaturi (Hayes 2013), koncipirani statistički model testiran je za svaku prediktorsku varijablu zasebno, dok je druga tretirana kao kovarijat. Također, u svrhu statističke kontrole, kao kovarijat od značaja uveden je i spol adolescenata. Statistički dijagram koncipiranog medijacijskog modela prikazan je na Slici 1.

Slika 1. Statistički dijagram medijacijskog modela sa kovarijatima za ispitivanje direktnih i indirektnih efekata percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja na samopoštovanje preko pretpostavljenog medijatora

- a_i – direktni efekat X_i na M kada se kovarijati statistički kontroliraju (jedinствeni doprinos)
- b – direktni efekat M na Y kada se kovarijati i X_i statistički kontroliraju (jedinствeni doprinos)
- c_i – direktni (totalni) efekat X_i na Y kada se kovarijati statistički kontroliraju (jedinствeni doprinos)
- c_i' – direktni efekat X_i na Y kada se kovarijati i medijator statistički kontroliraju (jedinствeni doprinos)
- $a_i \times b$ – indirektni efekat X_i na Y preko M

Medijacijske analize provedene su zasebno u svakoj grupi adolescenata. Značajnost regresijskih koeficijenata direktnih, totalnih i indirektnih efekata, procijenjena je korištenjem bootstrap metode (sa 5.000 ponovljenih uzoraka) sa odabranom opcijom 95% korigovanih intervala pouzdanosti, pri čemu donju granicu predstavlja najniža vrijednost indirektnog efekta (ab), a gornju granicu najviša vrijednost ovog efekta. Dobiveni rezultati prikazani su u tabelama 2, 3, 4. i 5.

Tabela 2. Direktni efekti percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja (a.) na medijator kvaliteta privrženosti vršnjacima u tri grupe adolescenata

Varijable	Mlađi adolescenti (n=305)			Srednji adolescenti (n=324)			Stariji adolescenti (n=281)		
	B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a	
1. Spol	.02 (.01)	.00	.05	.06 (.01)	.03	.08	.06 (.01)	.03	.08
2. Majčino prihvaćanje-odbacivanje	-.25 (.05)	-.34	-.15	-.07 (.05)	-.15	.01	-.11 (.05)	-.20	-.02
3. Očevo prihvaćanje-odbacivanje	-.22 (.05)	-.32	-.13	-.18 (.04)	-.26	-.10	-.16 (.04)	-.23	-.09
Sažetak modela	R ²	.30			.18			.23	
	F	42.82** (df=3,301)			24.08** (df=3,320)			27.64** (df=3,277)	

*Napomena: **p < .01; R² – koef. determinacije; F – značajnost promjene koef. determinacije; ^a95% bias korigovani intervali pouzdanosti (95% CI) sa 5.000 bootstrap uzoraka; svi koeficijenti predstavljaju nestandardizovane regresijske koeficijente (B); sve standardne pogreške modela (SE) zasnovane su na HC3 estimatoru; značajnost direktnih efekata naglašena boldom*

Tabela 3. Totalni efekti percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja (c.) na samopoštovanje u tri grupe adolescenata (model bez medijatora)

Varijable	Mlađi adolescenti (n=305)			Srednji adolescenti (n=324)			Stariji adolescenti (n=281)		
	B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a	
1. Spol	-.01 (.01)	-.03	.02	-.02 (.01)	-.04	.01	-.02 (.01)	-.05	.00
2. Majčino prihvaćanje-odbacivanje	-.27 (.05)	-.36	-.18	-.21 (.05)	-.30	-.13	-.23 (.05)	-.32	-.13
3. Očevo prihvaćanje-odbacivanje	-.16 (.05)	-.25	-.06	-.10 (.04)	-.18	-.02	-.16 (.04)	-.24	-.09
Sažetak modela	R ²	.25			.15			.25	
	F	34.02** (df=3,301)			18.93** (df=3,320)			29.97** (df=3,277)	

*Napomena: **p < .01; R² – koef. determinacije; F – značajnost promjene koef. determinacije; ^a95% bias korigovani intervali pouzdanosti (95% CI) sa 5.000 bootstrap uzoraka; svi koeficijenti predstavljaju nestandardizovane regresijske koeficijente (B); sve standardne pogreške modela (SE) zasnovane su na HC3 estimatoru; značajnost totalnih efekata naglašena boldom*

Tabela 4. Direktni efekti percipiranog majčinog i očevo prihvaćanja-odbacivanja (c_i') i medijatora kvaliteta privrženosti vršnjacima (b) na samopoštovanje u tri grupe adolescenata

Varijable	Mlađi adolescenti (n=305)			Srednji adolescenti (n=324)			Stariji adolescenti (n=281)		
	B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a	
1. Spol	-.01 (.01)	-.04	.01	-.03 (.01)	-.05	-.0	-.04 (.01)	-.06	-.01
2. Majčino prihvaćanje-odbacivanje	-.19 (.05)	-.30	-.10	-.20 (.04)	-.28	-.11	-.20 (.05)	-.29	-.11
3. Očevo prihvaćanje-odbacivanje	-.08 (.05)	-.18	.01	-.05 (.04)	-.14	.013	-.12 (.04)	-.20	-.04
4. Kvaliteta privrženosti vršnjacima	.34 (.05)	.23	.44	.25 (.06)	.14	.36	.26 (.06)	.14	.39
Sažetak modela	R ²	.34		.20		.29			
	F	38.32** (df=4,300)		19.86** (df=4,319)		28.25** (df=4,276)			

*Napomena: **p < .01; R² – koef. determinacije; F – značajnost promjene koef. determinacije; ^a95% bias korigovani intervali pouzdanosti (95% CI) sa 5.000 bootstrap uzoraka; svi koeficijenti predstavljaju nestandardizovane regresijske koeficijente (B); sve standardne pogreške modela (SE) zasnovane su na HC3 estimatoru; značajnost direktnih efekata naglašena boldom*

Tabela 5. Indirektni efekti percipiranog majčinog i očevo prihvaćanja-odbacivanja na samopoštovanje preko medijatora kvaliteta privrženosti vršnjacima u tri grupe adolescenata (a, x b)

Varijable	Mlađi adolescenti (n=305)			Srednji adolescenti (n=324)			Stariji adolescenti (n=281)		
	B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a		B (SE)	95% CI ^a	
1. Majčino prihvaćanje-odbacivanje	-.08 (.02)	-.13	-.05	-.02 (.01)	-.05	.00	-.03 (.01)	-.06	-.01
2. Očevo prihvaćanje-odbacivanje	-.07 (.02)	-.12	-.04	-.05 (.01)	-.09	-.02	-.04 (.01)	-.08	-.02

Napomena: ^a95% bias korigovani intervali pouzdanosti (95% CI) sa 5.000 bootstrap uzoraka; svi koeficijenti predstavljaju nestandardizovane regresijske koeficijente (B); sve standardne pogreške modela (SE) zasnovane su na HC3 estimatoru; značajnost indirektnih efekata naglašena boldom

Kao što se može vidjeti iz tabelarnih prikaza rezultata, percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje ostvaruje značajan i totalni (Tabela 3) te direktni efekat (Tabela 4) na samopoštovanje kod mlađih i starijih adolescenata, ali i značajan indirektni efekat preko kvaliteta privrženosti vršnjacima (Tabela 5). Na temelju dobijenih nalaza može se zaključiti da kvaliteta privrženosti vršnjacima ima ulogu medijatora u odnosu između percipiranog majčinog prihvaćanja-odbacivanja i samopoštovanja kod mlađih i starijih adolescenata, odnosno da djelimično posreduje

efekat ove prediktorske varijable na kriterij. Specifično, utvrđeno je da u navedene dvije grupe adolescenata, percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje svoj efekat na samopoštovanje ostvaruje direktno, ali i indirektno, preko pretpostavljenog medijatora. Pri tome, dobijeni rezultati općenito ukazuju da adolescenti koji percipiraju veći stepen odbacivanja od strane majke, izvještavaju o lošijoj kvaliteti privrženosti vršnjacima, a što se onda negativno odražava i na njihovo samopoštovanje.

Kod srednjih adolescenata, međutim, dobijeni su nešto drugačiji nalazi. Naime, u ovoj grupi adolescenata, percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje ostvaruje značajan totalni (Tabela 3) i direktni efekat (Tabela 4) na samopoštovanje, ali se indirektni efekat (Tabela 5) nije pokazao značajnim. Također, iz Tabele 2 je vidljivo da navedena prediktorska varijabla, u ovoj grupi adolescenata, ne ostvaruje značajan direktni efekat na medijatorsku varijablu, odnosno, da ne doprinosi značajno objašnjenju kvalitete privrženosti vršnjacima. Na temelju navedenog može se zaključiti da kvaliteta privrženosti vršnjacima nema ulogu medijatora u odnosu između percipiranog majčinog prihvaćanja-odbacivanja kod srednjih adolescenata, odnosno, da navedena prediktorska varijabla svoj efekat na samopoštovanje ostvaruje isključivo direktno. Pri tome, dobijeni rezultati općenito ukazuju da srednji adolescenti koji percipiraju veći stepen odbacivanja od strane majke izvještavaju o nižem samopoštovanju.

Kada je u pitanju percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje, utvrđeno je da navedena prediktorska varijabla ostvaruje značajan totalni efekat na samopoštovanje (Tabela 3), kao i značajan indirektni efekat preko pretpostavljenog medijatora (Tabela 5) u sve tri grupe adolescenata, dok se direktni efekat na kriterij pokazao značajnim samo kod starijih adolescenata (Tabela 4). Ovi nalazi upućuju na zaključak da kvaliteta privrženosti vršnjacima ima ulogu medijatora u odnosu između percipiranog očevog prihvaćanja-odbacivanja i samopoštovanja kod adolescenata iz sve tri dobne grupe, s tim da se kod mlađih i srednjih adolescenata radi o potpunoj medijaciji, a kod starijih o djelimičnoj. Drugim riječima, kod mlađih i srednjih adolescenata, percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje svoj efekat na samopoštovanje ostvaruje isključivo indirektno, preko kvalitete privrženosti vršnjacima, a kod starijih adolescenata i direktno i indirektno, preko pretpostavljenog medijatora. Pri tome, dobijeni rezultati općenito ukazuju da adolescenti koji percipiraju veći stepen odbacivanja od strane oca, izvještavaju o lošijoj kvaliteti privrženosti vršnjacima, a što se onda negativno odražava i na njihovo samopoštovanje.

Spol je, kako je već prethodno navedeno, uveden u analize kao kovarijat, u svrhu statističke kontrole. Uvidom u Tabelu 3 vidljivo je da u modelu bez medijatora, spol ne doprinosi značajno objašnjenju samopoštovanja niti u jednoj grupi adolescenata, dok se u potpunom modelu (model sa oba prediktora i medijatorom) izdvaja kao značajan prediktor samopoštovanja kod srednjih i starijih adolescenata (Tabela 4). Dodatnim analizama, međutim, utvrđeno je da su ovi nalazi isključivo posljedica efekta supresije (Hayes 2013; Preacher i Hayes 2004; Tabachnick i Fidell 2013).

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

U pogledu razmatranja indirektnih efekata percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja na samopoštovanje kod adolescenata, dobijeni rezultati ukazuju da navedene prediktorske varijable svoj efekat na samopoštovanje ostvaruju i putem indirektnih mehanizama, preko varijable kvaliteta privrženosti vršnjacima. Ovi nalazi su potvrđeni za varijablu percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje u sve tri grupe adolescenata, te za varijablu percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje kod mlađih i starijih adolescenata. Pri tome, dobijeni rezultati ukazuju da percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje svoj efekat na samopoštovanje kod mlađih i srednjih adolescenata ostvaruje isključivo indirektno, preko kvalitete privrženosti vršnjacima, a kod starijih adolescenata i direktno i indirektno. Značajnost oba efekta (direktnog i indirektnog) potvrđena je i za varijablu percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje u grupi mlađih i starijih adolescenata, dok se kod srednjih adolescenata značajnim pokazao samo direktni efekat. Rezultati općenito pokazuju da izraženija percepcija roditeljskog odbacivanja (i majčinog i očevog) doprinosi lošijim odnosima s vršnjacima, odnosno manjem stepenu privrženosti prema njima, a što se onda posljedično negativno odražava i na samopoštovanje adolescenta.

Dobijeni nalazi se mogu interpretirati u okviru teorije roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja (Rohner 1984), u kojoj se ističe da su osobe koje doživljavaju odbacivanje od strane značajnih figura (prvenstveno roditelja/staratelja) sklone da razviju negativan pogled na svijet, koji obilježava uvjerenje da su ljudi i okruženje u cjelini neprijateljski nastrojeni, nepouzdati i prijeteći, a što se potencijalno može nepovoljno odraziti i na druge interpersonalne odnose, uključujući i odnose s vršnjacima. Prema ovoj teorijskoj perspektivi, navedene dispozicije se javljaju kao posljedica dubokog psihološkog bola izazvanog osjećajem odbačenosti od strane značajnih odraslih osoba, najčešće roditelja ili staratelja. Tako, u nastojanju da se zaštite od daljnjih emocionalnih povreda odbačene osobe često razvijaju tendenciju

da se emotivno zatvore i postanu manje emocionalno responzivne (Rohner i Kaleque 2002; Rohner i sar. 2008). Potporu ovim teorijskim razmatranjima pružaju i neki empirijski nalazi koji ukazuju na to da se djeca i adolescenti, koji doživljavaju odbačenost i zanemarivanje od strane roditelja, češće osjećaju otuđeno, odbačeno ili ignorisano i u odnosima s vršnjacima (Christ i sar. 2017; Kim i Cicchetti 2010; Lowell i sar. 2014; Wu i sar. 2022). Takva iskustva, razumljivo, negativno utiču na sliku o sebi i osjećaj lične vrijednosti. Naime, kako je već ranije istaknuto, i teorijske i empirijske spoznaje iz područja razvojne psihologije dosljedno upućuju da su emocionalno topli i podržavajući odnosi s roditeljima i vršnjacima od presudnog značaja za formiranje pozitivne slike o sebi i razvoj samopoštovanja kako u djetinjstvu, tako i tokom adolescencije (Ansari i Qureshi 2013; Bean i sar. 2003; Gorbett i Kruczek 2008; Harris i sar. 2015; Laible i sar. 2004; Mota i Matos 2013; Peterson 2005; Sánchez-Queija i sar. 2017; Wilkinson 2004).

Iako dobijeni rezultati generalno potvrđuju da kvaliteta privrženosti vršnjacima ima ulogu medijatora u odnosu između percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja i samopoštovanja kod adolescenata, važno je istaći da su medijacijske analize provedene zasebno za tri grupe adolescenata omogućile detaljniji uvid u dobijene rezultate i pokazale da se obrasci ovih odnosa u određenoj mjeri razlikuju s obzirom na razdoblje adolescencije. Tako je, naprimjer, utvrđeno da varijabla percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje kod srednjih adolescenata ne ostvaruje značajan indirektni efekat na samopoštovanje preko pretpostavljenog medijatora, već djeluje na kriterijsku varijablu isključivo direktno, dok su se kod mlađih i starijih adolescenata značajnim pokazali i direktni i indirektni efekti. Štaviše, dobijeni rezultati pokazuju da se navedena prediktorska varijabla u ovoj grupi adolescenata uopće ne izdvaja kao značajan prediktor kvalitete privrženosti vršnjacima, za razliku od percipiranog očevog prihvaćanja-odbacivanja čiji se efekat pokazao značajnim, a što bi moglo ukazivati na to da se važnost kvalitete dijadnih interakcija s majkom i ocem u objašnjenju kvalitete vršnjačkih interakcija mijenja u funkciji dobi adolescenta.

Ovaj nalaz se može objasniti razvojnim specifičnostima srednje adolescencije, ali i kvalitativnim promjenama koje se u tom periodu odvijaju u odnosu između roditelja i adolescenata. Naime, srednja adolescencija se obično opisuje kao faza razvoja u kojoj mladi izražavaju snažniju potrebu za autonomijom i nezavisnošću, a što rezultira značajnim promjenama i u dinamici odnosa s roditeljima (Steinberg i Silk 2002). Autonomija se u ovom razvojnom razdoblju često manifestira kroz emocionalno distanciranje, praćeno izraženim otporom i kritičkim odnosom prema roditeljima. Prema Brković (2011), ove promjene se češće javljaju u odnosu s majkom i obično

nastupaju ranije. Ovo tumačenje podržavaju i empirijski nalazi koji pokazuju da se krajem rane i tokom srednje adolescencije češće javljaju konflikti s majkama, dok je odnos s ocem obilježen većim pokoravanjem njegovom autoritetu (Garcia-Ruiz i sar. 2013; Marceau i sar. 2015). U tom smislu, opravdano je pretpostaviti da je percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje u ovoj grupi adolescenata naprosto potisnulo doprinos percipiranog majčinog prihvaćanja-odbacivanja, jer mladi tokom srednje adolescencije imaju izraženiju potrebu za odobravanjem i priznavanjem od strane oca nego od majke, spram koje su u određenoj mjeri već uspostavili nezavisnost. Drugim riječima, budući da se otac i dalje doživljava kao figura autoriteta, te da u tom odnosu mladi još uvijek nisu pozicionirali svoju nezavisnost, očevo emocionalno distanciranje može ostaviti na njih dublje posljedice, odnosno, može imati posebno destabilizirajući učinak, djelujući i na kvalitetu njihovih odnosa s vršnjacima.

U svakom slučaju, važno je istaći da na osnovu dobijenih rezultata nije opravdano zaključiti da percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje nema nikakvu važnost kada je u pitanju kvaliteta privrženosti vršnjacima kod srednjih adolescenata, nego da je uloga ove varijable u odnosu na percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje naprosto od manjeg značaja. U prilog navedenom ide i činjenica da se percipirano majčino prihvaćanje-odbacivanje pokazalo značajno povezano s kvalitetom privrženosti vršnjacima kako kod mlađih i starijih, tako i kod srednjih adolescenata (vidjeti Prilog 1).

Na kraju, važno je osvrnuti se i na određena metodološka ograničenja ovog istraživanja. Prije svega, budući da se radi o korelacijskom istraživanju, važno je naglasiti da su medijacijske analize korištene isključivo kao sredstvo za provjeru podudarnosti između prikupljenih podataka i teorijskih pretpostavki o direktnim i indirektnim vezama, a ne kao dokaz o postojanju uzročno-posljedičnih odnosa. Nadalje, iako su u istraživanje bili uključeni ispitanici iz različitih obrazovnih ustanova (šest osnovnih škola, pet srednjih škola i pet fakulteta) te različitih obrazovnih usmjerenja poput tehničkih srednjih škola, gimnazija i raznih fakulteta (društvene, humanističke i tehničke znanosti), uzorak je ipak prigodan, što je važno imati na umu pri generalizaciji rezultata na širu populaciju adolescenata. Na koncu, premda su analize provedene zasebno u tri grupe adolescenata omogućile dublji uvid u mehanizme djelovanja percipiranog majčinog i očevog prihvaćanja-odbacivanja na samopoštovanje kod adolescenata različitog uzrasta, pitanje o tome mijenja li se uloga vršnjačkih varijabli kao medijatora u odnosu između kvalitete odnosa s roditeljima i samopoštovanja u funkciji dobi adolescenta, može se precizno razjasniti tek longitudinalnim istraživačkim nacrtima.

Zaključno, rezultati ovog istraživanja ukazuju da i percipirano majčino i percipirano očevo prihvaćanje-odbacivanje imaju značajnu ulogu u objašnjenju varijance samopoštovanja kod adolescenata, na koje djeluju kako direktno, tako i indirektno, putem kvalitete privrženosti vršnjacima. Provođenje zasebnih analiza u tri grupe adolescenata omogućilo je detaljniji uvid u obrasce ovih odnosa i pokazalo da uloga majke i oca nije jednako izražena u objašnjenju kvalitete privrženosti vršnjacima u svim fazama adolescencije. Ovaj nalaz jasno implicira da je pri ispitivanju potencijalne medijatorske uloge kvalitete vršnjačkih interakcija u odnosu između kvalitete odnosa s roditeljima i samopoštovanja kod adolescenata važno odvojeno razmotriti odnose s majkom i s ocem. Također, kako bi se steklo dublje razumijevanje načina na koji odnosi s roditeljima djeluju na samopoštovanje preko vršnjačkih varijabli, ključno je uzeti u obzir i razvojnu fazu u kojoj se adolescent nalazi.

S ciljem detaljnijeg rasvjetljavanja razvojnih promjena u dinamici odnosa između obiteljskih i vršnjačkih varijabli, s jedne strane, te samopoštovanja kod adolescenata, s druge strane, u budućim bi istraživanjima svakako bilo značajno koristiti longitudinalni pristup. Također, u svrhu sveobuhvatnijeg razumijevanja potencijalnih indirektnih mehanizama djelovanja roditeljskog ponašanja na samopoštovanje kod adolescenata preko vršnjačkih varijabli, u budućim bi istraživanjima bilo korisno proširiti fokus i na neke druge aspekte roditeljskog ponašanja, kao i na neke druge vršnjačke varijable kako bi se ispitala mogućnost generalizacije dobijenih rezultata na širi spektar konstrukata unutar ove dvije domene.

Prilog 1

Tabela 6. Interkorelacije između prediktorskih varijabli i medijatora i njihove korelacije sa kriterijem u grupi mlađih adolescenata

Varijable	1.	2.	3.	4.
1. Samopoštovanje	-	-.48**	-.41**	.51**
2. Majčino prihvaćanje-odbacivanje		-	.59**	-.49**
3. Očevo prihvaćanje-odbacivanje			-	-.47**
4. Kvaliteta privrženosti vršnjacima				-

Napomena: $n = 305$; ** $p < .01$

Tabela 7. Interkorelacije između prediktorskih varijabli i medijatora i njihove korelacije sa kriterijem u grupi srednjih adolescenata

Varijable	1.	2.	3.	4.
1. Samopoštovanje	-	-.36**	-.30**	.31**
2. Majčino prihvaćanje-odbacivanje		-	.54**	-.26**
3. Očevo prihvaćanje-odbacivanje			-	-.34**
4. Kvaliteta privrženosti vršnjacima				-

Tabela 8. Interkorelacije između prediktorskih varijabli i medijatora i njihove korelacije sa kriterijem u grupi starijih adolescenata

Varijable	1.	2.	3.	4.
1. Samopoštovanje	-	-.44**	-.42**	.36**
2. Majčino prihvaćanje-odbacivanje		-	.55**	-.32**
3. Očevo prihvaćanje-odbacivanje			-	-.39**
4. Kvaliteta privrženosti vršnjacima				-

Napomena: $n = 281$; ** $p < .01$

LITERATURA

1. Ainsworth, Mary D. Salter (1973), "The development of infant-mother attachment", In: B. Cardwell & H. Ricciuti (Eds.), *Review of child development research, Vol. 3*, University of Chicago Press, Chichago, 1-94.
2. Ansari, Basit, Sara Sitara Qureshi (2013), "Parental acceptance and rejection in relation with self esteem in adolescents", *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research In Business*, 4(11), 552-557.
3. Armsden, Gay C., Mark T. Greenberg (1987), "The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence", *Journal of Youth and Adolescence*, 16(5), 427-454.
4. Bagwell, Catherine L., Andrew F. Newcomb, William M. Bukowski (1998), "Preadolescent friendship and peer rejection as predictors of adult adjustment", *Child Development*, 69(1), 140-153.

5. Bean, Roy A., Kevin R. Bush, Patrick C. McKenry, Stephan M. Wilson (2003), "The impact of parental support, behavioral control, and psychological control on the academic achievement and self-esteem of African American and European American adolescents", *Journal of Adolescent Research*, 18(5), 523-541.
6. Benson, Mark J., Lenore M. McWey, Jennifer J. Ross (2006), "Parental attachment and peer relations in adolescence: A meta-analysis", *Research in Human Development*, 3(1), 33-43.
7. Berk, Laura E. (2008), *Psihologija cjeloživotnog razvoja*, Naklada Slap, Jastrebarsko
8. Bowlby, John (1969), *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*, Basic Books, New York
9. Brković, Aleksa D. (2011), *Razvojna psihologija*, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, Čačak
10. Burić, Irena, Ivana Macuka, Izabela Sorić, Anita Vulić-Prtorić (2008), "Samopoštovanje u ranoj adolescenciji: Važnost uloge roditeljskog ponašanja i školskog postignuća," *Društvena istraživanja*, 4-5, 887-906.
11. Christ, Sharon L., Yoon Young Kwak, Ting Lu (2017), "The joint impact of parental psychological neglect and peer isolation on adolescents' depression", *Child Abuse & Neglect*, 69, 151-162.
12. Clark, Karen E., Gary W. Ladd (2000), "Connectedness and autonomy support in parent-child relationships: Links to children's socioemotional orientation, and peer relationships", *Developmental Psychology*, 36(4), 485-498.
13. Coopersmith, Stanley (1967), *The antecedents of self-esteem*, W. H. Freeman & Co., San Francisco
14. Cui, Ming, Rand D. Conger, Chalandra M. Bryant, Glen H. Elder Jr (2002), "Parental behavior and the quality of adolescent friendships: A social-contextual perspective", *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 676-689.
15. Deković, Maja, Jan M. Janssens (1992), "Parents' child-rearing style and child's sociometric status", *Developmental Psychology*, 28(5), 925-932.
16. Andy (2009), *Discovering statistics using SPSS: Introducing statistical methods* (2nd ed.), Sage Publications Inc., Thousand Oaks, California
17. García-Ruiz, Marta, María José Rodrigo, Juan A. Hernández-Cabrera, María Luisa Máiquez (2013), "Contribution of parents' adult attachment and separation attitudes to parent-adolescent conflict resolution", *Scandinavian*

- Journal of Psychology*, 54, 459–467.
18. Gorbett, Kelly, Theresa Kruczek (2008), "Family factors predicting social self-esteem in young adults", *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 16, 58-65.
 19. Harris, Michelle A., Andrea E. Gruenenfelder-Steiger, Emilio Ferrer, M. Brent Donnellan, Mathias Allemand, Helmut Fend, Rand D. Conger, Kali H. Trzesniewski (2015), "Do parents foster self-esteem? Testing the prospective impact of parent closeness on adolescent self-esteem", *Child Development*, 86(4), 995-1013.
 20. Harter, Suns (1999), *The construction of the self: A developmental perspective*, The Guilford Press, New York
 21. Hartup, Willard W. (1992), *Having friends, making friends and keeping friends: Relationships as educational context*, ERIC Digest
 22. Hartup, Willard W. (2009), "Critical issues and theoretical viewpoints", In: K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of Peer Interactions, Relationships and Groups*, The Guilford Press, New York, 3-20.
 23. Hayes, Andrew F. (2013), *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*, The Guilford Press, New York, NY
 24. Hearthon, Todd F., Carrie L. Wyland (2003), "Assessing self-esteem", In: S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures*, American Psychological Association, Washington, DC, 219-233.
 25. Kim, Jungmeen, Dante Cicchetti (2010), "Longitudinal pathways linking child maltreatment, emotion regulation, peer relations, and psychopathology", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(6), 706–716.
 26. Kimmel, Douglas C., Irving W. Weiner (1995), *Adolescence: A developmental transition*, John Wiley & Sons, Inc., New York
 27. Klarin, Mira (2002), "Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi", *Društvena istraživanja*, 4-5(60-61), 805-822.
 28. Klarin, Mira, Slavica Šimić-Šašić, Ana Proroković (2012), "The contribution of family and peer interaction to the understanding of self-esteem in adolescents: Gender and cultural similarities and differences", *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(21), 1-12.
 29. Lacković-Grgin, Katica (1994), *Samopoimanje mladih*, Naklada Slap, Jastrebarsko

30. Lacković-Grgin, Katica (2006), *Psihologija adolescencije*, Naklada Slap, Jastrebarsko
31. Ladd, Gary W. (1992), "Perspectives on processes in family-peer relationships", In: R. D. Parke & G. W. Ladd (Eds.), *Family-peer relationships: Modes of linkage*, Lawrence Erlbaum Associates Inc., Hillsdale, New Jersey, 3-34.
32. Laible, Deborah J., Gustavo Carlo, Scott C. Roesch (2004), "Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviors", *Journal of Adolescence*, 27(6), 703–716.
33. Lowell, Amanda, Kimberly Renk, Amanda H. Adgate (2014), "The role of attachment in the relationship between child maltreatment and later emotional and behavioral functioning", *Child Abuse & Neglect*, 38(9), 1436–1449.
34. Marceau, Kristine, Carolyn Zahn-Waxler, Elizabeth A. Shirtcliff, Jane E. Schreiber, Paul Hastings, Bonnie Klimes-Dougan (2015), "Adolescents', mothers', and fathers' gendered coping strategies during conflict: Youth and parent influences on conflict resolution and psychopathology", *Developmental psychopathology*, 27(4), 1025–1044.
35. Martín-Albo, José, Juan L. Núñez, José G. Navarro, Fernando Grijalvo (2007), "The Rosenberg self-esteem scale: Translation and validation in university students", *The Spanish Journal of Psychology*, 10(02), 458-467.
36. Meeus, Wim, Annerieke Oosterwegel, Wilma Vollebergh (2002), "Parental and peer attachment and identity development in adolescence", *Journal of Adolescence*, 25(1), 93-106.
37. Mota, Catarina P., Paula M. Matos (2013), "Peer attachment, coping, and self-esteem in institutionalized adolescents: The mediating role of social skills", *European Journal of Psychology of Education*, 28(1), 87-100.
38. Parker Jeffrey G., Kenneth H. Rubin, Stephen A. Erath, Julie C. Wojslawowicz, Allison A. Buskirk (2006), "Peer relationships, child development, and adjustment: A developmental psychopathology perspective", In: D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology, Vol 1: Theory and method* (2nd ed.), John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 419-493.
39. Peterson, Gary W. (2005), "Family influences on adolescent development", In: T. P. Gullota & G. R. Adams (Eds.), *Handbook of Adolescent Behavioral Problems: Evidence-Based Approaches to Prevention and Treatment*, Springer Science & Business Media, Inc., 27-57.

40. Preacher, Kristopher J., Andrew F. Hayes (2004), "SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models", *Behavior Research Methods, Instruments and Computers*, 36(4), 717-731.
41. Preacher, Kristopher J., Andrew F. Hayes (2008), "Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models", *Behavior research methods*, 40(3), 879-891.
42. Raboteg-Šarić, Zora, Marija Šakić (2014), "Relations of parenting styles and friendship quality to self-esteem, life satisfaction, and happiness in adolescents", *Applied Research in Quality of Life*, 9(3), 749-765.
43. Rohner, Ronald P. (1984), *Handbook of the study of parental acceptance and rejection* (rev. ed.), Center for the Study of Parental Acceptance and Rejection, University of Connecticut
44. Rohner, Ronald P., Abdul Khaleque (2002), "Parental acceptance-rejection and life-span development: A universalist perspective", *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1), 1-10.
45. Rohner, Ronald P., Abdul Khaleque, David Cournoyer (2008), "Parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications", In: Rč.P. Rohner & A. Khaleque (Eds.). *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (4th ed., pp. 1-37). Storrs, CT: Rohner Research Publications.
46. Rosenberg, Morris (1965), *Society, and the adolescent self-image*, Princeton University Press, Princeton, NJ
47. Sánchez-Queija, Inuladamac, Alfredo Oliva, Agueda Parra Jiménez (2017), "Stability, change, and determinants of self-esteem during adolescence, and emerging adulthood", *Journal of Social and Personal Relationships*, 34(8), 1277-1294.
48. Santrock, John (2007), *Child Development* (11th ed.), McGraw Hill Companies, Inc., New York
49. Schmitt, David P., Jüri Allik (2005), "Simultaneous administration of the Rosenberg self-esteem scale in 53 nations: exploring the universal and culture-specific features of global self-esteem", *Journal of personality and social psychology*, 89(4), 623-642.
50. Schneider, Barry H., Leslie Atkinson, Christine Tardif (2001), "Child-parent attachment and children's peer relations: A quantitative review", *Developmental psychology*, 37(1), 86-100.
51. Steinberg, Laurence, Jennifer S. Silk (2002), "Parenting adolescents", In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Vol 1: Children and parenting*

- (2nd ed.), Lawrence Erlbaum Associates Inc., Hillsdale, New Jersey, 103-135.
52. Tabachnick, Barbara G., Linda S. Fidell (2013), *Using multivariate statistics* (6th ed.), Pearson, Boston
 53. Tomas, Jose M., Amparo Oliver (1999), "Rosenberg's self-esteem scale: Two factors or method effects", *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 84-98.
 54. Tuce, Đenita, Indira Fako (2013), "Odrednice samopoštovanja kod adolescenata", *Zbornik radova Kongresa psihologa BiH sa međunarodnim učešćem*, 3, 285-303.
 55. Tuce, Đenita, Jadranka Kolenović-Đapo, Indira Fako (2019), "Kvaliteta obiteljskih i vršnjačkih odnosa kao odrednice samopoštovanja kod adolescenata", *Psihologijske teme*, 28(3), 661-679.
 56. Wilkinson, Ross B. (2004), "The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents", *Journal of Youth and Adolescence*, 33(6), 479-493.
 57. Wu, Xiujuan, Lijin Zhang, Rui Yang, Tingyu Zhu, Meiqiu Xiang, Guoqiang Wu (2022), "Parents can't see me, can peers see me? Parental phubbing and adolescents' peer alienation via the mediating role of parental rejection", *Child Abuse & Neglect*, 132, 105806.
 58. Zimmermann, Peter (2004), "Attachment representations and characteristics of friendship relations during adolescence", *Journal of Experimental Child Psychology*, 88(1), 83-101.

PERCEIVED PARENTAL ACCEPTANCE-REJECTION AND SELF-ESTEEM IN ADOLESCENTS: THE MEDIATING ROLE OF PEER ATTACHMENT QUALITY

Summary

The aim of the research is to examine the potential mediating role of peer attachment quality in the relationship between perceived maternal and paternal acceptance-rejection and self-esteem among younger, middle, and older adolescents, with statistical control for the adolescent's gender. The study included 305 elementary school students, 324 high school students, and 281 university students. The following measurement instruments were used: General Data Questionnaire, Parental Acceptance-

Rejection Questionnaire, Inventory of Peer Attachment-Revised, and Rosenberg's Self-Esteem Scale. The results of the mediation analyses show that the quality of peer attachment acts as a mediator in the relationship between perceived maternal acceptance-rejection and self-esteem in younger and older adolescents, that is, this predictor variable exerts its effect on self-esteem both directly and indirectly through the proposed mediator. However, in middle adolescents, only the direct effect of the predictor variable on the outcome was found to be significant. Regarding perceived paternal acceptance-rejection, peer attachment quality was found to be a significant mediator in all three adolescent groups. Furthermore, the findings revealed that among younger and middle adolescents, perceived paternal acceptance-rejection exerts its effect on self-esteem exclusively indirectly, through the proposed mediator, whereas among older adolescents, it has both direct and indirect effects. The obtained results suggest that when exploring the potential mediating role of peer interaction quality in the relationship between parent-child relationship quality and adolescents' self-esteem, it is important to examine the relationships with mother and father separately, as well as to take into account the developmental specificities of different periods of adolescence.

Keywords: adolescence; self-esteem; parental acceptance-rejection; peer attachment quality

Adresa autorice
Author's address

Đenita Tuce
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
djenita.tuce@gmail.com

